

Підводячи підсумки, слід зазначити що французька дипломатія мала тісні зв'язки з українськими емігрантами з метою посилення власних позицій у міжнародному середовищі. Політичні інтриги, які себе не виправдали, були однією з можливих та останніх спроб здобути владу в Україні родиною Орликів. Гетьман К. Розумовський став об'єктом невиразної політичної гри обох держав, одна з яких остаточно вирішила долю козацької України.

У вітчизняній історичній науці залишається актуальним та перспективним, майже не дослідженим, напрямом дипломатичних відносин України у французькій зовнішній політиці, який охоплює період другої половини XVIII ст. Також поглибленого дослідження та аналізу потребує наукова діяльність Іллі Борщака, яка актуалізує нові історичні знання.

Джерела та література

1. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини (1760-1830) / З. Когут. – К., 1996. – 303 с.
2. Єфименко О. Історія України та її народу / О. Єфименко. – К., 1992. – 252 с.
3. Бантиш-Каменський Д. 14-й генерал –фельдмаршал граф Кирило Розумовський / Д. Бантиш-Каменський. – М.: Культура, 1991. – 620 с. (Репринтне перевидання біографії російських генералісимусів та генерал-фельдмаршалів в 4-х частинах. 1840 р. Ч.-1-2).
4. Шкварець В.П. Ілля Борщак. Життя, діяльність, творчість / В. П. Шкварець – Миколаїв, 2002. – 134 с.
5. Історія українського війська. – Т.1-2 / [авт. тексту І.П. Крип'якевич]. – Львів, 1992, 1996. – 765 с.
6. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVIII ст.: кордони, населення, право / О. Гуржій. – К., 1996. – 223 с.
7. Історія України в особах IX-XVIII ст. / [авт. тексту В.М. Литвин]. – К., 1993. – 330 с.
8. Голобуцький В. Запорозьке козацтво / В. Голобуцький. – К., 1994. – 594 с.
9. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків у 3 т. / Д. Яворницький. –К., 1991. – Т.1. – 581 с.
10. Борщак І. Слідами гетьмана Розумовського у Франції / І. Борщак. – Мюнхен, 1957. – 37 с.
11. Андрущенко В.Л. Запорозька Січ як український феномен / В.Л. Андрущенко, В. М. Федосов. – К., 1995. – 221 с.
12. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський і його доба (з історії державотворення XVIII ст.) / О.І. Путро. – К., 2008. – 175 с.
13. Гуржій А. І. Опальний фаворит Кирило Розумовський //100 визначних постатей та подій козацької України / А.І. Гуржій, Т.В. Чухліб. – К. : Арії, 2009. – 464 с.
14. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставряні, Л. Шкляр. – К., 1995. – 338 с.
15. Лазорський М. Гетьман Кирило Розумовський / М. Лазорський. – К. : Український центр духовної культури, 1996. – 590 с.
16. Музиченко П. Історія держави і права України: навч. Посібник. – 2-е вид. випр. і доп. / П. Музиченко. – К. : Знання, 2000.
17. Крип'якевич І. Історія України / І. Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. –350 с.
18. Олексіюк Т. Соборна Україна / Т. Олексіюк. – К., 2004. – 250 с.

Мельников Е. А. Французские политические интриги и деятельность гетмана К. Розумовского в научных исследованиях Илька Борщака

Проанализировано научное наследие Илька Борщака, выяснены новые сведения биографии гетмана К. Розумовского и роли французской дипломатии в украинской истории. В статье исследован главный аспект французской внешней политики, который определил основные факторы решения украинского вопроса.

Ключевые слова: *И. Борщак, К. Розумовский, внешнеполитическое пространство, политические интриги, международная среда, дипломатические комбинации.*

Melnikov E. A. French political intrigues and activity of Hetman K. Rozumovsky in research of Ilko Borschak

Scientific heritage of Ilko Borschak is analyzed, new information of biography of Hetman K. Rozumovsky and the role of French diplomacy in Ukrainian history are elucidated. The main aspect of French foreign policy, which identified the key decision factors Ukrainian question, is researched in the article.

Keywords: *I. Borschak, K. Rozumovsky, Foreign space, political intrigue, international environment, diplomatic combinations.*

УДК 930.1:929.59(477)“18/19”

І. В. Черноіваненко

НОТАРІАЛЬНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ РОДУ СКАДОВСЬКИХ

У статті подана класифікація та здійснено аналіз матеріалів фондів нотаріусів, зосереджених в державному архіві Херсонської області, як джерела дослідження історії роду Скадовських. Визначено інформативні можливості нотаріальних джерел для характеристики господарчої діяльності та вивчення сфери зацікавлень представників родини на Півдні України. Показано напрями та можливості реконструкції сімейно-шлюбних відносин дворянської родини на основі залучення приватноправових джерел.

Ключові слова: *нотаріальні документи, Південна Україна, сімейно-шлюбні відносини, сімейна історія, рід Скадовських.*

Актуальність дослідження роду Скадовських зумовлена необхідністю визначення місця дворянської родини в історії Південної України. Реконструкція сімейно-шлюбних відносин дозволить виявити родинні установки, мотиви громадської та культурної активності представників роду. Методологічні підходи «нової сімейної історії» передбачають залучення широкого масиву джерел, що відображають економічні, правові та соціокультурні аспекти історії родини.

Історія роду Скадовських завжди привертала увагу дослідників. М.М.Строганова є укладачем генеалогічних довідок про найбільш видатних представників та є автором узагальнюючої роботи з історії роду. Дослідниця використовувала мемуари, спогади рідних, офіційні документи [1]. Окремі сторони громадської та культурної діяльності Скадовських вивчали Е. Писаренко, В. Дяченко та ін. [2-4]. Однак до цього часу матеріали нотаріусів, як джерела до вивчення історії роду Скадовських, до досліджень не залучались. Проте в державному архіві Херсонської області представлений унікальний за збереженістю та інформаційним наповненням комплекс нотаріальних документів роду Скадовських.

Завдання статті полягає в дослідженні інформативного потенціалу документів нотаріусів для вивчення господарчої діяльності та реконструкції сімейно-шлюбних відносин представників роду Скадовських.

Нотаріальні документи роду Скадовських зберігаються в відокремлених фондах нотаріусів. Найбільш інформативним є матеріали нотаріуса Іларіона Івановича Корбуля (ф. 59). Даний нотаріус укладав приватноправові акти роду протягом 30 років (1869-1899 рр.). Згодом нотаріусом родини був М.М.Давидов (ф. 52), який працював з 1899 по 1919 рр. Однак з 1906 р. Скадовські здійснювали нотаріальні дії в М.М.Хлібкевича (ф. 77, 1906-1919 рр.). Нотаріус С.А. Жулаєвський (ф. 66, 1903-1912 рр.) поширював нотаріальну діяльність на м. Скадовськ (Херсонська область), тому документи цього фонду стосуються лише Таврійської гілки роду. Із огляду на наявність в фондах нотаріусів джерел одразу двох гілок роду, необхідним є відповідне розмежування документів.

У Херсонській губернії нотаріат діяв протягом 1869-1919 рр. Масив документів нотаріусів був значним [5, арк.19]. Усі звернення мали фіксуватись в реєстрах, що містили відомості про нотаріальні дії, здійснені нотаріусом протягом календарного року. Цінність реєстрів зумовлена компактністю розміщення інформації (всі дії нотаріусів за рік), наявністю даних про дрібні правочини (інформація про котрі в актових книгах відсутня). Актові книги склалися з договорів, умови яких були об'ємними (наприклад, купчі, заповіти). Нотаріальні документи можна систематизувати за кількома критеріями. За походженням вирізняють: власне документи нотаріусів та документи-докази (наприклад, виписки з метричних книг). Інколи договори, засвідчені одним нотаріусом, присутні як докази в операціях, здійснених іншим нотаріусом [6, арк.8; 12, арк.13]. За змістом документи нотаріусів класифікують на векселі, позикові листи, доручення, договори купівлі-продажу, оренди, дарчі, роздільні записи та заповіти.

Інформативний потенціал нотаріальних джерел досить широкий. По-перше, документи нотаріусів можна використати в дослідженнях сільськогосподарської активності роду для реконструкції операцій купівлі-продажу окремих ділянок земель. По-друге, залучення джерел такого виду дозволить порушити проблеми сімейно-шлюбних відносин у дворянській родині другої половини XIX – поч. XX ст. [7, с.184]. У нотаріальних джерелах обов'язково вказувався сімейний стан учасників договору, що є цінним для генеалогічних досліджень. Російська дослідниця А.Ю.Прокоф'єва визнавала актуальним завданням історичних досліджень розкриття потенціалу та використання можливостей сімейно-правових джерел для вивчення емоційного мікроклімату міської родини [8, с.32].

Першою фіксацією «нотаріальної активності» роду Скадовських є засвідчення довіреності, виданої штабс-ротмістром Балтазаром Яковичем Скадовським титулярному раднику П.Ф.Подпалову «для ходатайства по делам» [9, арк.12зв]. В угоді від 1874 р. брали участь представники Херсонської гілки роду – Г.Л. Скадовський представляв інтереси матері Марії Петрівни, братів Миколи та Івана, сестер Варвари, Марії, Анни й Ольги. З іншої сторони, учасниками договору були одеський купець В.С.Зевін та посередники Є.М.Журавський, І.Г.Паскаль, І.Ф.Білогрудович. Ще в 1863 р. Скадовські здали в оренду В.С.Зевіну землі с.Білозерки і Арнаutki. Однак виникла суперечка, причини якої з документів встановити складно. Нотаріус засвідчував третейський запис – окрему від контракту угоду про розгляд уже існуючого конфлікту [10, арк.25-26].

Роздільні записи укладались в випадку відсутності заповіту. Проект такого запису М.П.Скадовської визначав долю майна, що залишилось після смерті чоловіка Лева Балтазаровича Скадовського в 1871 р. [11, арк.44зв-45]. Документ був укладений 15 листопада 1876 р. Поділу підлягали м. Білозерка (8758 дес.), с. Арнаутка (за винятком землі, виділеної для Благовіщенського монастиря), двоповерховий будинок в м. Херсоні, худоба, сільськогосподарська техніка, домашні та господарські речі, боргові зобов'язання померлого. В окремому підпункті представлено опис будинку з будівлями, розташованого на розі вулиці Старообрядної та Успенського провулку (нині вул. Комсомольська та провулок Спартаківський). Дім Скадовських межував з будинками спадкового почесного громадянина Густава Фальц-Фейна та купецького сина Мойсея Бомзе. Рішення Херсонського окружного суду підтвердило права дружини та дітей на отримання спадщини [11, арк.45]. З огляду на незручність поділу спадку в натурі, спадкоємці вирішили поділити майно шляхом загальної грошової оцінки. Вартість майна становила 168000 крб. сріблом. Відповідно до роздільного запису, все майно переходило до синів – Миколи та Георгія Скадовських. Брати спільно володіли вказаними маєтками до 1885 р. Звертає на себе увагу доля майна, передбаченого для третього сина - Івана Скадовського, який на момент поділу вже помер. Постанова Херсонського окружного суду передбачала перехід його частки у власність братів. М.П.Скадовська отримала 1600 дес. землі з дачі

с. Арнаутка. У свою чергу, доньки – Варвара, Ольга, Анна і Марія – мали отримати по 24000 крб. сріблом. Із поділу випливає надання переваги переходу нерухомого майна по чоловічій лінії, прагнення учасників заповіту уникнути подрібнення родинної власності. Таким чином, затверджений у 1879 р. роздільний запис визнав Миколу та Георгія розпорядниками батьківської нерухомості.

Нові власники одразу приступили до ведення господарчих справ та розширення території земельних володінь. Учасником більшості актів щодо купівлі землі виступав Г.Л.Скадовський, в той час як М.Л.Скадовський був зайнятий мистецькими справами. Господар здавав в оренду херсонській міщанці М.Л.Нікуліній і губернському секретарю В.Г.Пельвакі рибні ставки терміном на три роки (з 1875 р.). У 1879 р. землевласники придбали 867 дес. при с. Новоіванівці (Касперівка) Херсонського повіту. Загальна площа маєтку становила 3052 дес. і перебувала в спільному користуванні з М.Касперовим до 1891 р. – часу, коли відбувається поділ землі. Скадовські отримали 950 дес. За умовами їм заборонялось влаштовувати штучні споруди для сполучення з озером Борщовим та затокою Топігою, якими володів М.Г.Касперов [12, арк.14; арк.13-14]. У 1908 р. Г.Л. Скадовський на публічних торгах придбав ще 410 дес. при с.Новоіванівці. Через два роки ця ділянка була продана і в 1912 р. знову переходить до Г.Л. Скадовського [13, арк.1-3].

Відомості про земельну власність роду знаходимо в постанові Херсонської дворянської опіки, що зобов'язувала нотаріуса І.І. Корбуля підтвердити Г.Л.Скадовському дозвіл на подовження попередніх умов оренди с. Кирилівки [14, арк.27 зв.]. Після смерті статського радника Ф.Оленич-Гнененко право власності на маєток переходило до спадкоємців. Згідно нового договору Г.Л. Скадовський орендував 5695 дес. землі, дім та інші будівлі строком на 6 років (до 1.01.1886 р.). На нього покладалась оплата всіх штрафів та повинностей. Передбачалось обмеження в способах використання земель. Зокрема, заборонялось розширення площі ораних земель (не більше 2000 дес.). Орендар мав право на використання сільськогосподарських приміщень, саду, водопоїв та криниць. Пошкодження орендованого майна зумовлювало необхідність відновлення [14, арк.29]. У 1880 р. Георгій Львович, за довіреністю дружини Марії Петрівни Скадовської, продав 500 дес. землі при с.Великій Северинівці Александрівського повіту Херсонської губернії. Дружина придбала землі у 1874 р. в І.М.Єфанцова. Одразу після купівлі власниця надала землі в оренду олександрійському міщанину Бені Рувіну Діковському. Тепер покупцем виступив землевласник Ф.М.Агібалов. Разом із ріллею та сіножатями продажу підлягали будинок та водяний млин на р.Інгулі. [15, арк.38зв.-39]. Згодом обсяг земельних володінь Скадовських збільшився за рахунок купівлі маєтку «Гророва дача» у К.Ф.Воєвудського (1881 р.). До нових власників переходило 2213 дес. Передбачалось колективне користування водопоєм разом з землевласниками Волосовим, Іринковою та Галухіним, оскільки останні брали участь у роботах з утримання місцевої греблі [16, арк.24-25зв.]. У документах нотаріусів наявні дані про боргові зобов'язання між членами родини. В 1881 р. Микола та Георгій позичили в Марії Петрівни Скадовської (дружина Георгія) 40000 крб. без нарахування відсотків. Договір передбачав заставу нерухомого майна – 867 дес. при с.Новоіванівці. Серед інших об'єктів, заставленими були «ліси і води і різного роду угіддя, дім та інші будівлі, рибні ловлі» [16, арк.3-3зв.]. Оскільки сплата боргу не відбулася, позичальники визнавали право М.П.Скадовської на клопотання про невідкладне погашення.

Так як Марія Петрівна Скадовська (мати Георгія Львовича) за життя не склала заповіт, після її смерті (1 березня 1883 р.) діти повинні були самостійно поділити майно. В реєстрових книгах нотаріуса І.І.Корбуля за вересень 1883 р. наявні записи прохань про відречення ("отречение") від спадщини. Підтвердити справжність підписів на документах Херсонського повітового суду просили доньки: Варвара Львівна Скадовська («девица»), Анна Львівна Бродська (дружина «вільного художника» Й.Бродського), Ольга Львівна Пікар (дружина «французького підданого» Г.Пікара), Марія Львівна Ракуза (дружина доктора П.Ракузи) [17, арк.68зв; 99-99зв.]. Нерухома власність матері (1600 дес. при с.Арнаутка), оцінена в 40000 крб., переходила до синів [12, арк.10]. Одразу по відреченню, Варвара, Ольга та Микола надали довіреність Георгію на отримання в Земському банку Херсонської губернії білетів у вартості 24000 крб. кожному. Як підстава претензій на таку суму, вказувався роздільний акт (укладений в 1876 р.). Відмова від спадщини означала перехід майна до інших спадкоємців – Микола та Георгій отримали частку матері. Так був завершений другий етап поділу спадщини (після смерті батька). Однак спільне володіння тривало недовго. З 1885 р. Георгій орендував частку Миколи – 7164 дес. землі, худобу та інше майно. Строк оренди становив 6 років [18, арк.66].

Після смерті М.Л.Скадовського в 1892 р. постала потреба в вирішенні питання про долю його спадщини. Нерухома власність померлого складалась з 4379 дес. при Білозерці, 1243 дес. при Арнаутці, 1106 дес. при Гроровій Дачі та 475 дес. при Новоіванівці. Зацікавленими особами виступили М.С.Россолімо (за першим шлюбом Скадовська) та неповнолітній син Сергій Скадовський. М.С.Россолімо зверталась до Херсонського окружного суду з проханням про вступ у володіння спадком [12, арк.11]. Згідно постанови суду, вдова отримала 1/7 нерухомого та 1/4 рухомого майна. Відсутність інших спадкоємців давала право сину претендувати на 6/7. Рішення суду відповідало сімейно-правовим нормами Російської імперії [19, с. 223]. М.С.Россолімо надавала Г.Л.Скадовському в оренду 6173 дес. землі до досягнення сином повноліття – терміном на 9 років і уповноважувала Мойсея Маркевича на вирішення справ про продаж її частки маєтку [20, арк.103зв. –104], власником якого згодом став орендар [6, арк.1]. Черговий перерозподіл власності зумовив необхідність підтвердження попередніх прав. Г.Л.Скадовський звертався до нотаріуса І.І.Корбуля про засвідчення копій та оригіналів наступних документів. За відсутності актових книг зміст дарчого запису, укладеного в 1869 р. [21, арк.13], встановити складно. Засвідчена одеським нотаріусом Карродіні

довіреність уповноважувала М.М.Кпона представляти інтереси А.Л.Бродської, М.С.Россолімо та Г.Л.Скадовського [21, арк.27зв–28]. Після досягнення повноліття С.М.Скадовський продав частку землі. Так Г.Л.Скадовський в 1906 р. став власником ще 6617 дес. землі, разом з будівлями, водами та угіддями [12, арк.2зв]. Таким чином, через 30 років після поділу володінь Л.Б.Скадовського, в результаті укладення купчих з іншими спадкоємцями, Г.Л.Скадовський ставав одноосібним власником землі батька. З усієї родини він мав найбільший хист до сільського господарства, впроваджував раціональні підходи до вирішення господарчих справ.

Високе матеріальне становище гарантувало дворянській родині стабільність, свідчило про фінансову успішність. Надання дітям землі ще за життя батьків можна розцінювати як бажання прилучити до сільськогосподарських справ (наступність в заняттях) та гарантувати забезпечену старість. Крім того, наявність нерухомої власності формувала почуття відповідальності, самостійності, давала можливість брати участь у різного роду операціях. В 1904 р. Г.Л.Скадовський вирішив подарувати синам Леву та Івану по 700 дес. землі [6, арк.1]. За згадкою І.Н.Векслера, в 1905 р. сини одружились на доньках жандармського полковника В.М.Бурачкова [22, с.38]. Одруження синів дійсно відбулось в квітні цього року [23, арк.48]. Ініціативу батька можна розцінювати як весільний дарунок. З цих земель – брати продали 200 дес. В.Д.Сербінову [6, арк.1]. В 1912 р. такий подарунок отримав менший син – Георгій [24, арк.2]. Подальше розгортання життєвих сценаріїв показало, наскільки синам вдалось реалізувати батьківські плани. Також родина Скадовських вирізнялась особливим ставленням до культурного життя та намагалась змалку розвивати в молодого покоління здібності до музики. З цією метою, Г.Л.Скадовський замовляв для сина віолончель в м.Лейпцигу [17, арк.222].

Прикладом ілюстрації складних відносин за лінією батьки-діти є заповіт М.П.Скадовської, укладений у 1911 р. [25]. Після подій 1909 р. (вбивство сином Левом дружини) відносини в родині стають напруженими. Тому матір вирішує, що вся власність повинна перейти до сина Георгія і доньки Антоніни. Майно матері складалось з будинку, будівель та дворової землі, що знаходились на вул.Гімназичній (тепер Червоноstudentська) і грошей у розмірі 22000 крб. У 1907 р. Г.Л.Скадовський подарував цей дім дружині та видав вексель на відповідну суму. З отриманих коштів спадкоємці зобов'язувались видати в рівних частинах гроші херсонським міщанкам – К.П.Войтенковій (1000 крб.) та М.І.Якецовій (300 р.), селянам – К.Я.Щербиніній (300 крб.), М.Г. Савенко (150 крб.) подружжю Богуславцям (150 крб.), дружині особистого громадянина М.М.Любовніковій (100 крб.) [25, арк.1]. К.П.Войтенкова мала дружні зв'язки з родиною, була хрещеною Марії – доньки Івана Львовича Скадовського [26, арк.79]. Реєстр нотаріуса зафіксував ще один сімейний конфлікт. О.Л.Пікар (Скадовська) деякий час проживала з чоловіком, однак на 1887 р. вже переїхала до с.Білозерки. Тому Г.Пікар порушував питання про повернення дружини до Франції [27, арк.7зв.]. Натомість О.Л.Пікар відмовлялась покидати батьківщину.

Заповіт Г.Л.Скадовського виражав волю одного з найвідоміших представників роду. Документ був складений у 1917 р., зберігається у фонді Херсонської дворянської опіки [28, арк.8-10]. На той час дружина автора заповіту вже померла, тому офіційними спадкоємцями були лише діти. У заповіті укладач неодноразово посилався на роздільний акт за участю синів від 10.01.1917 р., що залишав за ним 8246 дес. Розподіл нерухомого та рухомого майна між спадкоємцями виглядав наступним чином: старшому сину Леву дісталось 635 дес. за роздільним актом, 930 дес. при с.Новоіванівці та 1505 дес. плавневої землі за заповітом. Іван отримав 700 дес. за роздільним актом, 100 та 1470 дес. маєтку Грозова дача за заповітом. Антоніна стала власницею 821 дес., Георгій отримав 712 дес. землі, 1470 дес. плавнів та надільну ділянку селян с.Білозерки. Доля 8000 дес. плавневої землі визначалась «окремим заповітом». До нових власників переходили будівлі, обладнання, розміщені на отриманих землях. Садиба в Білозерці, вівці, корови та інвентар молочної ферми переходили до Георгія. Антоніна додатково отримувала 30000 крб. білетами з Державного банку, Георгій – закладну на 20000 крб. Інша частина худоби та інвентарю, столове срібло, картини, процентні папери і капітали підлягали рівному поділу між дітьми. Передбачалось надання 3000 крб. хресній доньці П.П.Войтенковій. Хресні батьки були духовними наставниками, помічниками в вихованні дітей, могли матеріально підтримувати хрещеників [29, с.112]. Заповідач передбачав видачу по 1000 крб. на користь церкви Різдва Іоанна Предтечі (с.Білозерка) та Херсонського Успенського собору. Отже, Г.Л.Скадовський прагнув надати дітям рівні долі спадку. Показово, що найбільшу частину землі отримав старший син, однак родовий маєток переходив до меншого. Георгій Львович та його син Георгій Георгійович були вбиті 9 січня 1919 р. [30, арк.105зв.].

Документи Таврійської гілки роду представлені наступними документами. В 1887 р. Сергій Балтазарович Скадовський надавав довіреність селянину-власнику В.Д.Шредеру, Софія Балтазарівна Скадовська – оleshківському купцю Ф.А.Анциферову, Марія Павлівна Скадовська – спадковому почесному громадянину О.І.Фальц-Фейну, Марія Балтазарівна Волошинова – своєму чоловіку, колезькому асесору В.В.Волошинову на участь в земських виборах в м.Оleshках [27, арк.178зв.].

Після смерті штабс-ротмістра Б.Я.Скадовського (1884 р.), за відсутності заповіту, нащадки користувались власністю спільно. Однак у 1889 р. вони вирішують поділити нерухоме майно. Ініціатором поділу стала Марія Павлівна Скадовська, дружина Б.Я.Скадовського. Учасниками договору також були їхні діти: Сергій та Марія [31, арк.4]. Інтереси неповнолітньої Софії, згідно указу Дніпровської дворянської опіки, представляла мати. Роздільний запис містить опис меж володінь, відомості про шляхи формування родинної земельної власності на всі маєтки (починаючи від його батька – колезького радника Якова Яковича, засновника Таврійської гілки). Згідно роздільного запису, поділу підлягали с.Скадовка,

Александрівка і хутір Балтазарівський Дніпровського повіту Таврійської губернії. З цих земель Б.Я.Скадовський отримав 13266 дес. від батька. Останньому земля дісталась відповідно «любовних» поділів і «сказок», засвідчених Дніпровським повітовим судом в 1847, 1852, 1862 в 1863 рр. Очевидно, мова йде про поділи володінь між дітьми. Яків Якович мав п'ятеро дітей: Якова, Балтазара, Марію, Олександру та Софію. Наступну частину землі – 8000 дес. – Балтазар Якович придбав у М.Ф.Зоріної. З цих земель селяни, за уставною грамотою від 3 березня 1862 р., отримали 264 дес. Загальна площа землі, що підлягала поділу, становила 21200 дес. За договором М.П.Скадовська отримала 3000 дес., доньки – по 1500 дес., син – 15200 дес. [31, арк.5-6]. З 1892 р. М.П.Скадовська і М.Б.Волошинова (Скадовська) починають продаж землі селянам. За рік вдалося продати 4200 дес. землі з 4500. Операції здійснювалися через повірених А.Ф.Пукалова і Г.І.Любенкова. Земля продавалась ділянками площею в 100-200 дес. Ціна десятини коливалась в межах 100-120 крб. за десятину [32, арк.3-11; 33, арк.1-10]. Значна частина записів цього періоду стосується позик, що надавали власниці земель селянам. В більшості випадків прізвища покупців та боржників співпадали.

В 1892 р. М.П.Скадовська, котра проживала в «власному будинку», уклала заповіт, за яким вся власність мала перейти лише до доньок. Таким чином, М.Б.Волошинова та С.Б.Панайотова отримали рухоме та нерухоме майно, гроші в білетах та готівку. В кінці акту заповідач вважала за потрібне зробити повторне уточнення відносно адресатів спадщини – «лише вищезазначеним донькам» [32, арк.3зв.]. Через рік М.П.Скадовська продала будинок [5, арк.20зв.], однак відсутність актової книги за відповідний рік не дозволяє встановити покупця та умови продажу.

Родина Скадовських брала участь у різноманітних земельних операціях, у тому числі за участю Херсонського відділення Державного банку. Софія Балтазарівна позичала у чоловіка О.К.Панайотова 200000 крб. [34, арк.37зв.-38], М.П.Скадовська неодноразово закладала земельні ділянки [34, арк.36зв.-37]. С.Б.Скадовський отримував у банку суми, обсягом від 312000 до 630000 крб. [34, арк.40]. Найбільшу позику він отримав в 1893 р., коли придбав маєток II Приморське (нині м.Скадовськ) у Г.Л.Овсянніко-Куликовського за 333000 крб. Площа землі становила 3700 дес. [35, арк.9зв.]. Придбана територія мала вигідне природне розташування: межувала з Чорним морем. Рішення нового власника про будівництво порту було виправданим та одразу зацікавило місцеве населення. Для оформлення купчої С.Б.Скадовський зупинився в Херсоні в «будинку Тотеша» (готель, нині вул. Суворова). Від імені С.Б.Скадовського управління портом та продаж земельних ділянок міг здійснювати І.І.Ямковий [36, арк.33зв.]. Наявність в Скадовську місцевого нотаріуса полегшувала юридичне оформлення операцій з нерухомою власністю. В фонді С.О.Жулаєвського представлена інформація про продаж земель у 1903, 1908 та 1917 рр. [37, арк.26]. Власниками земельних ділянок на території нового порту ставали нотаріус А.Жулаєвський [38, арк.1], оleshківські міщани Ю.А.Арзу, А.А.Баккаль та Б.М.Баккаль [35, арк.7-8], С.І.Болек [39, арк.4], селяни С.Г.Кацен [40, арк.5] та Н.С.Московченко [41, арк.4]. У документах знаходимо також інформацію про територію, виділену для нового міста, умови купівлі та користування ділянками.

Окрім великих земельних володінь, родина Скадовських володіла нерухомістю в Херсоні (і Таврійська гілка в тому числі). Участь у громадському житті регіону зумовила необхідність тривалого перебування в місті. Наявність у документах нотаріусів даних про місце проживання учасників договорів дає можливість просторового визначення нерухомості такого типу. На 1887 р. С.Б.Скадовський уже мав будинок (з акту про надання довіреності І.І.Вільчинському) [27, арк.12зв.]. У 1889 р. він придбав ще один будинок у В.Д.Шредера за 12 000 крб. Дім «з будівлями і двома садами» розташовувався в Новому кварталі, «між містом і укріпленням». Ця частина Херсона виходила за межі старого міста. Для уточнення локалізації об'єкта продажу вказувалась нумерація відповідних ділянок згідно книг Херсонської міської управи та власники сусідніх будинків. Новопридбаний дім межував з будинками «надвірного радника Єремєєва, землевласника Скадовського і аптекаря Мюллера» [31, арк. 40зв.-41]. Дім був оцінений у 12000 крб. Так представники двох гілок роду ставали сусідами.

Значний обсяг нотаріальних договорів укладалась за посередництвом довірених. В 1894 р. Марія Олександрівна Скадовська, дружина С.Б.Скадовського, надала довіреність титулярному раднику О.П.Підпалову на видачу коштів у борг та участь в укладенні закладних. Останній був рідним братом М.П.Скадовської. На момент укладення договору М.О.Скадовська проживала в готелі [20, арк.45]. Софія Балтазарівна Скадовська доручала губернському секретарю А.Ф.Пукалову отримати кошти, передбачені за роздільним записом [21, арк.23]. Цього року С.Б.Скадовський заклав дружині маєток у селі II Приморському Дніпровського повіту Таврійської губернії на суму 520000 р. [20, арк.57зв.].

Отже, на основі аналізу нотаріальних документів як джерел до історії роду Скадовських можна дослідити процес формування землеволодінь та умови сільськогосподарської діяльності, визначити матеріальне становище, рівень життя, окреслити сферу зацікавлень, коло дружніх зв'язків і оточення родини. В заповітах та роздільних актах знайшли своє відображення внутрішньосімейні реалії життя, передусім взаємини батьків та дітей. Надаючи переваги в спадкуванні, батьки демонстрували своє ставлення до вчинків і поведінки дітей. Сфера діяльності наступних поколінь роду, з однієї сторони, визначила долю отриманої власності (передусім нерухомої), з іншої – продемонструвала співвідношення між наступністю в веденні справ та зацікавленнями спадкоємців. Таким чином, документи нотаріусів є інформативним джерелом з історії роду Скадовських та дворянської родини Південної України зокрема.

Джерела та література

1. Строганова М.Н. История рода Скадовских герба «Доленга», его потомки и родственники в России (век XVIII – век XXI). Документы и воспоминания современников / М.Н. Строганова – М.: Изд-во Московского университета, 2001. – 370 с.
2. Писаренко Э.Е. Георгий Львович Скадовский / Э.Е.Писаренко // Вопросы истории. – 2005. – № 11. – С. 54-70.
3. Дяченко В. Творча Мекка художника Миколи Скадовського / В.Дяченко // Константи. Альманах соціальних досліджень. – 2007. – № 1. – С.117-120.
4. Священномученик Іоанн Скадовський // Чорноморець. – 2007. – № 94. – С.3.
5. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. 59, оп. 1, спр. 52, 96 арк.
6. ДАХО, ф. 77, спр. 570, 14 арк.
7. Веремченко В.А. Взаимоотношения родителей и детей в дворянских семьях России (вторая половина XIX – начало XX в.): этапы эволюции / В.А.Веремченко // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2008. – Вып. 23. – С. 184-212.
8. Прокофьева А.Ю. Эмоциональный аспект межличностных отношений в российской городской семье XVIII в.: к постановке проблемы / А.Ю.Прокофьева // Вестник Московского университета. – Серия 8 "История". – 2011. – № 2. – С. 31-37.
9. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 1, 96 арк.
10. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 8, 302 арк.
11. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 11, 49 арк.
12. ДАХО, ф. 77, оп. 1, спр. 266, 18 арк.
13. ДАХО, ф. 77, оп. 1, спр. 2329, 4 арк.
14. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 18, 126 арк.
15. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 17, 52 арк.
16. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 19, 41 арк.
17. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 25, 249 арк.
18. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 30, 200 арк.
19. Свод законов Российской империи издания 1857 года. Законы гражданские. – СПб, 1857. – Т.Х. – Ч. 1. – 491 с.
20. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр.51, 163 арк.
21. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 53, 165 арк.
22. Векслер И. Н. Херсон и его жители / Упоряд. В. Андреев, Т. Братченко, С. Дяченко, С. Андреева. – Запоріжжя: РА „Тандем – У”, 2005. – 120 с. (Старожитності Південної України, вип. 12).
23. ДАХО, ф. 169, оп. 1, спр. 35, 95 арк.
24. ДАХО, ф. 77, оп. 1, спр. 2631, 12 арк.
25. ДАХО, ф. 77, оп. 1, спр. 2017, 1 арк.
26. ДАХО, ф. 169, оп. 1, спр. 41, 111 арк.
27. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 38, 220 арк.
28. ДАХО, ф. 287, оп. 1, спр. 27, 12 арк.
29. Листова Т. Кум да кума / Т.Листова // Родина. – 1994. – № 11. – С. 112-116.
30. ДАХО, ф. 169, оп. 1, спр. 44, 131 арк.
31. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 41, 60 арк.
32. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 46, 39 арк.
33. ДАХО, ф. 59, оп. 1, спр. 47, 33 арк.
34. ДАХО, ф. 79, оп. 1, спр. 156, 150 арк.
35. ДАХО, ф. 79, оп. 1, спр. 438, 10 арк.
36. ДАХО, ф. 66, оп. 1, спр. 5, 100 арк.
37. ДАХО, ф. 66, оп. 1, спр. 1, 31 арк.
38. ДАХО, ф. 77, оп. 1, спр. 2890, 5 арк.
39. ДАХО, ф. 79, оп. 1, спр. 439, 6 арк.
40. ДАХО, ф. 79, оп. 1, спр. 440, 9 арк.
41. ДАХО, ф. 79, оп. 1, спр. 441, 6 арк.

Черноиваненко И.В. Нотариальные документы как источники по изучению истории рода Скадовских

В статье приведена классификация и сделан анализ материалов фондов нотариусов, хранящихся в государственном архиве Херсонской области, как источника исследования истории рода Скадовских. Определены информативные возможности нотариальных источников с целью характеристики хозяйственной деятельности и сферы интересов представителей семьи на Юге Украины. Выделены направления и возможности реконструкции семейно-брачных отношений дворянской семьи на основании привлечения частноправовых источников.

Ключевые слова: нотариальные документы, Южная Украина, семейно-брачные отношения, семейная история, род Скадовских.

Chornoivanenko I.V. Notarial documents as a source of study of history of the family of Skadovs'ki

The article deals with classification and analysis of notarial funds of materials, which are in state archive of Kherson region, as a source of research of the history of Skadovs'ki family. It focuses on informative opportunities of notarial sources for the characteristics of economic activity and studying of the sphere of interests of the family representatives in the Southern Ukraine. The directions and possibilities of reconstruction of family and marriage relations of the noble family on the basis of involved of private and law sources are described.

Keywords: notarial documents, Southern Ukraine, family and marriage relations, family history, Skadovs'ki family.